

O‘ZBEKISTON OLIY TA‘LIM TIZIMIDA GENERATIV SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH: IMKONIYATLAR VA AKADEMIK HALOLLIK MUAMMOLARI

Y.D.Majidova¹

e-mail: doniyorovna990@gmail.com

Sh.O‘.Azimov²

e-mail: hellosherxon@gmail.com

N.I.Roziqova³

e-mail: roziqovanozli@gmail.com

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti “Kompyuter injiniringi” kafedrası o‘qituvchisi¹

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti “Kompyuter injiniringi” kafedrası o‘qituvchisi²

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti talabasi³

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot O‘zbekiston oliy ta‘lim muassasalarida ChatGPT kabi generativ sun’iy intellekt (GenAI) vositalarining keng tarqalishi sharoitida yuzaga kelayotgan ikki tomonlama hodisani — ta‘limiy imkoniyatlar va akademik halollik tahdidlari — tahlil qiladi. Global statistikalar va O‘zbekiston kontekstidagi mavjud me‘yoriy baza qiyoslab o‘rganiladi. Akademik halollikni ta‘minlashning zamonaviy mexanizmlari, antiplagiat tizimlarining cheklovlari va baholash tizimini transformatsiya qilishning strategik yo‘nalishlari taklif etiladi. Tadqiqot “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi doirasida oliy ta‘lim sifatini oshirishga da‘vat etadi.

Kalit so‘zlar: generativ sun’iy intellekt, akademik halollik, ChatGPT, plagiat, baholash transformatsiyasi, oliy ta‘lim, O‘zbekiston.

Abstract

This study analyzes the dual phenomenon emerging in higher education institutions of Uzbekistan under the widespread adoption of generative artificial intelligence (GenAI) tools such as ChatGPT—namely, educational opportunities and threats to academic integrity. Global statistics are comparatively examined alongside the existing regulatory framework in the context of Uzbekistan. The study proposes modern mechanisms for ensuring academic integrity, highlights the limitations of anti-plagiarism systems, and outlines strategic directions for transforming assessment practices. The research calls for enhancing the quality of higher education within the framework of the Uzbekistan — 2030 Strategy.

Keywords: generative artificial intelligence, academic integrity, ChatGPT, plagiarism, assessment transformation, higher education, Uzbekistan.

Dolzarbligi va muammoning qo‘yilishi

Generativ sun’iy intellekt texnologiyalari, xususan ChatGPT, Gemini va Claude kabi yirik til modellari (LLM), 2022–2025 yillar orasida global ta‘limda inqilobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, 2025-yilga kelib dunyo bo‘yicha oliy ta‘lim talabalarining 86 foizi akademik maqsadlarda AI vositalaridan foydalanmoqda (Digital Education Council, 2025), shundan 54 foizi haftasiga kamida bir marta, 25 foizi esa kundalik foydalanuvchi sifatida qayd etilgan.

O‘zbekiston ham bu tendentsiyadan chetda qolmagan. Oliy ta‘limni innovatsion rivojlantirish sharoitida ChatGPT, Grammarly, QuillBot kabi vositalar talabalarning dars tayyorlash, insho yozish va tarjima qilish jarayonlarida faol qo‘llanilmoqda. Biroq mazkur texnologiyalarning pedagogik salohiyati va akademik halollikka tahdidi o‘rtasidagi muvozanat masalasi O‘zbekiston oliy ta‘lim muassasalarida hali yetarlicha o‘rganilmagan.

Ayniqsa quyidagi ikki ziddiyat muammoning keskinligini oshiraydi: birinchidan, universitetlar AI foydalanishni taqiqlay olmaydi, chunki bu kelajak kasbiy hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda; ikkinchidan, me'yoriy bazasiz qo'llash esa akademik jihatdan halolsizlik AI plagiat xavfini keskin oshiradi.

HEPI (Higher Education Policy Institute) tomonidan 2025-yilda o'tkazilgan so'rovnoma quyidagi natijalarga erishdi:

- Buyuk Britaniya oliy ta'lim talabalarining 92 foizi AI vositalaridan foydalanmoqda — bu 2024-yilgi 66 foizga nisbatan keskin o'sishni ko'rsatadi.
- Shu talabalarining 88 foizi AI vositalarini baholash topshiriqlarida ham qo'llagan — 2024-yildagi 53 foizdan ikki baravar oshgan.
- Faqat 18 foizi AI tomonidan yaratilgan matnni to'g'ridan-to'g'ri topshiriqlarida foydalangani ma'lum qilgan.
- AI foydalanuvchi talabalarining 59 foizi bu texnologiya o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatini pasaytirishi mumkinligidan xavotirda.

Turnitin (2024) tahliliy hisobotiga ko'ra, 200 milliondan ortiq topshiriqning 11 foizida AI ishlatilganligi aniqlangan; 3 foizi esa asosan AI tomonidan yaratilgan. AI bilan bog'liq akademik halolsizlik holatlari so'nggi yillarda juda oshgan.

O'zbekistonda ham vaziyat shunga o'xshash yo'nalishda rivojlanmoqda. 2025-yilgi xalqaro ekspert Ali Tahmazovning baholashiga ko'ra, O'zbekistondagi universitetlarda talabalar va o'qituvchilar ChatGPT va boshqa vositalardan matn tarjimai, taqdimot tayyorlash, matn tahlili maqsadida faol foydalanmoqda.

Biroq O'zbekistonda bu borada yagona me'yoriy hujjat yoki aniq ruxsat yoki ta'qiq tartibi mavjud emas. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (OTFIV) majburiy antiplagiat tizimlarini joriy qilgan va AI tomonidan yaratilgan kontentni tekshirish tizimini yo'lga qo'ygan, ammo bu tizimlarning hali qanchalik samarasi haqida statistik ko'rsatkichlar ochiq qolgan.

O'zbekiston universitetlarida AI foydalanishni tartibga soluvchi yagona qonuniy-me'yoriy hujjat mavjud emas. Bu holat quyidagi muammolarni keltirib chiqarmoqda:

- Turli universitetlar va hatto turli o'qituvchilar AI foydalanishga turlicha yondashadi, talabalar uchun noaniqlik paydo bo'ladi.
- OAK plagiat aniqlash tizimining xalqaro bazalar bilan integratsiyasi zaif, bu esa AI plagiatni to'liq aniqlashni qiyinlashtiradi.
- AI "taqiqlanmagan, ammo maslahat berilmagan" holat talabalar ongida chalkashlik yaratmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, AI foydalanishni ta'qiqlash samarasiz. So'rovnomalar AI foydalanishni ta'qiqlagan universitetlarda ham talabalar AI ishlatishda davom etganini ko'rsatadi. Natijada ta'qiq faqat yashirin foydalanishni keltirib chiqaradi. Shu sababli yechim "ta'qiqlash" emas, "boshqarish va savodxonlikni oshirish" yo'lida izlanishi zarur.

Finlandiya, Singapur va Buyuk Britaniya universitetlari AI foydalanish bo'yicha aniq siyosat ishlab chiqdi: AI ni yordamchi vosita sifatida rasman tan olish, ammo topshiriqning oxirgi versiyasida talabaning o'z hissasini majburiy ko'rsatishni talab qilish. Baholash tizimini "nima yozildi?" dan "qanday fikrlandi?" savoliga ko'chirish ham samarali yondashuv sifatida tan olinmoqda.

Yechim (tadqiqot natijalari va takliflar)

AI asrida an'anaviy "essay topshiriq" baholash shakli yetarli emas. Alternativ baholash usullari zarur:

- Og‘zaki himoya: talaba o‘z yozma ishini sharhlab beradi va savollarga javob beradi.
- Jarayon portfeliyasi: topshiriq qoramalarini bosqichma-bosqich taqdim etish talab qilinadi.
- Muammoga asoslangan baholash (PBL): haqiqiy vaziyatlar asosida yechim taklif qilish.
- Sinfdagi real vaqt topshiriqlari: AI kirish imkoni cheklangan sharoitda baholash.

O‘zbekiston Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi “Oliy ta‘lim muassasalarida sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanish qoidalari” bo‘yicha milliy yo‘riqnoma ishlab chiqishi lozim. Bu hujjat ruxsat etilgan va taqiqlangan foydalanish turlarini, akademik ishlarda majburiy AI kashfiyot e‘lonini va plagiat aniqlash tizimini xalqaro bazalar bilan integratsiyasini o‘z ichiga olishi kerak.

Har bir oliy ta‘lim muassasasi: o‘z AI siyosatini ishlab chiqishi va talabalarga tushunarli tarzda yetkazishi; baholash usullarini diversifikatsiyalashi; o‘qituvchilarni AI savodxonligi bo‘yicha malaka oshirish dasturlaridan o‘tkazishi; AI aniqlash vositalarini standart antiplagiat tizimlari bilan birlashtirib qo‘llashi lozim.

O‘qituvchilarga topshiriqlarni AI orqali bajarib bo‘lmaydigan darajada individuallashtirish, o‘quvchilarni AI dan mas‘uliyatli foydalanishga o‘rgatish hamda “AI savodxonligi” modulini kurs dasturlariga qo‘shish tavsiya etiladi.

Xulosa

Generativ sun‘iy intellekt O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida ham muqarrar ravishda keng tarqalmoqda. Bu tendentsiyani taqiqlash emas, balki unga moslashish — davr talabi. Muammo ikki qutbli: bir tomonda GenAI ta‘limni shaxsiylashtirish, samaradorlikni oshirish va tenglashtirish imkonini beradi; boshqa tomonda, me‘yoriy baza yo‘qligida akademik halollikni eroziyaga uchratadi.

O‘zbekiston uchun yechim aniq: ta‘qiqdan siyosatga o‘tish. Ya‘ni, AI foydalanishni tartibga soluvchi milliy me‘yor ishlab chiqish, baholash tizimini transformatsiya qilish, antiplagiat infratuzilmasini modernizatsiya qilish va pedagoglarni tayyorlash zarur. Buni amalga oshirish “O‘zbekiston — 2030” strategiyasining ta‘lim sifati bo‘yicha maqsadlariga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Digital Education Council (2025). Global AI Faculty Survey 2025. — URL: digitaleducationcouncil.com
2. Freeman, J. (2025). Student Generative AI Survey 2025. HEPI Policy Note 61. Higher Education Policy Institute.
3. Turnitin (2024). AI Writing Detection Report: Analysis of 200+ Million Assignments. — URL: turnitin.com
4. Tahmazov, A. (2025). “Plagiat qilish foydasiz bo‘lishi kerak”: xalqaro ekspert OAK haqida. Anhor.uz, 21 avgust 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (2024). Sun‘iy intellekt texnologiyalarining ta‘limga integratsiyasi haqidagi tadqiqot. ResearchGate.
6. Halaweh, M. (2023). ChatGPT in education: Strategies for responsible implementation. Contemporary Educational Technology, 15(2).
7. Contractor, Z., & Reyes, G. (2025). Generative AI in Higher Education: Evidence from an Elite College. arXiv:2508.00717.
8. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. lex.uz